

GÜLŞEN-İ ŞU'ARÂ'DA İSTİTRÂDLI ANLATIMA DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER

Bilge KARGA GÖLLÜ¹

ÖZET

XVI. yüzyılın şair ve tezkirecilerinden Ahdî'nin (ö.1002/1593-1594) Gülşen-i Şu'arâ'sı birçok şairi ve eseri Türk edebiyatına tanıtmıştır. Ahdî, tezkiresinde istitrâd (ara söz) üslûbuna da yer vermiştir. Bu sebeple, Gülşen-i Şu'arâ XVI-XVII. yüzyıl tezkirelerindeki istitrâd/anedot vb. araştırmalara dâhil edilmiştir. Ancak incelemelerimiz sırasında, daha önce işaret edilen istitrâdli anlatımlardan daha fazlasının eserde olduğu fark edilmiştir.

Bu çalışmada, Ahdî'nin tezkiresindeki istitrâdlar Övgüde İstitrâdli Anlatım, Yergide İstitrâdli Anlatım, Bilgi Vermede İstitrâdli Anlatım başlıklarında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ahdî'nin istitrâda geçiş kelimeleri ile bu üslubu kullanma nedenleri de ele alınarak daha önceki araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca Gülşen-i Şu'arâ'daki istitrâdlar, daha önce üzerinde müstakil olarak durulan Sehî Bey, Latîfî ve Gelibolulu Âlî'nin tezkireleriyle de kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ, XVI. yüzyıl tezkireleri, istitrâd

SOME EVALUATIONS ABOUT THE DIGRESSIONS IN GULŞEN-I ŞUARA

ABSTRACT

Gulşen-i Şuara, one of the poets and artisans of the 16th century, presented many poets and works to Turkish literature. Ahdî also included digressions (intermediate word) style in his tezkire. For this reason, some studies have been done about digressions in Gulşen-i Şuara like istitrad/anecdote etc. in the 16th-17th centuries tezkires. However, during our examinations, it was noticed that more than the aforementioned narrative statements were in the work.

In this study, istitrad in Ahdî's tezkire and comparison of three tezkire from 16th. century is given. It is aimed to contribute to the previous researches by evaluating the words of Ahdî's transition to istitrad and the reasons for using this style. In addition, the restraints in Gulşen-i Şuara were compared with the tezkires of Sehi, Latifi and Gelibolulu Ali.

Key Words: Ahdî, Gülşen-i Şuara, 16th century tezkires, digression

¹ Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bkarga@cu.edu.tr

1. GİRİŞ

“Ferd vezninde sürüp irak eylemek; develeri etrâfından sürüp çevirerek toplamak, kovmak, bir kavm üzere uğrayıp geçmek” (Mütercim Âsım ? : 1305) manasında olan tard kökünden gelen istitrâd kelimesine kaynaklarda “bir bahs, bir fıkra, bir makâle arasında sevk-i kelâm ve münâsebet-i makâm ile başka bir fıkra veyâ makâle veyâhûd emsâl îrâd etmek; bu sûretle nakl ü îrâd olunan fıkra veyâ makâle” (Salâhî 1313: 316); “konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, bir düşünceden başka bir düşünceye geçmek” (Durmuş 2001: 401-402); “Sırası gelmişken söylenen söz; anlatıma eklenmesi istenen söz” (Türkçe Sözlük 2011: 1218); “Asl-ı mevzû-ı bahsden olmayıp bî'l-münâsebe söz arasında beyân olunan fıkra ve böyle bir fıkra îrâdı” (Şemseddin Sami 2006: 100); “1. Bir fıkra veya bir makalenin arasında münasebetle diğer fıkra veya makale iradı. 2. Bu yolda irat olunan fıkra veya makale” (Birinci vd. 2009:293); “Bir bahse açıklık getirmek yâhut okuyucuyu veyâ dinleyicinin istifâdesini sağlamak maksadıyla, uygun bir yerde konu dışında bir şeyi anlatmak usulü” (Bilgegil 1989: 203) gibi karşılıklar verilmiştir. Edebiyat terimi olarak ise ara sözün yerini tutmaktadır (Mermer vd. 2005: 51).

Batı dilinde *digression* şeklinde adlandırılan ara söz, çoğunlukla Batı edebiyatı ile çağdaş edebiyatta kullanılan tipik bir anlatım (narration) tekniği ve eserin üslûbuna renk katan önemli bir retorik araçtır (Sılay 1991: 154-155). Yazarlar, çeşitli nedenlerle istitrâddan yararlanmaktadır. Genellikle uzun süren konular arasına anekdot, fıkra, haber, hikâye vb. sokarak okuyucuyu sıkmamak, dinlendirmek amaçlanmaktadır (Durmuş 2001: 401). Hatta didaktik bir konunun okunması veya dinlenmesi sırasında sunulan yaşantı örnekleri konunun zevkle öğrenilmesini de sağlamaktadır. İstitrâdın önemli işlevi burada ortaya çıkmaktadır. Rivayet, latife, mülâtafa, mutâyebe, mutâyebât, hikâye, sergüzeşt örneklerinin söz arasında kullanılmasıyla gerçekleştirilen istitrâdlı anlatım, başarılı olduğu ölçüde eserlerin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmakta ve zevkli anlatıma sahip olabildiğini sağlamaktadır (Derdiyok 2017: 412-419). Ayrıca istitrâd ifadeyi süsleme ve mânâyı kuvvetlendirmeye hizmet etmektedir (Bilgegil 1989:200).

Konuyu eğlenceli ve sürükleyici hâle getirme isteği istitrâd üslûbunu yaratmıştır. Fakat bu neden yalnız başına yeterli değildir. “Biyografi, şiir ve hikâyenin birlikteliği” olarak türler arasılıkla bağlantılı olduğu ifade edilen istitrâdın başka nedenleri de olabileceği yönündeki görüşler önemlidir. Bu görüşlerden yola çıkarak istitrâdın nedenleri şöyle sıralanabilir: 1. Anlatılan konuya çeşitlilik, zenginlik, renk katarak okuyucunun ilgisini canlı tutma; konuyu sürükleyici ve eğlenceli kılma; 2. Müellifin çoğu zaman olumlu bazen de olumsuz olan söylediklerini destekleme ve tarafsızlığını ortaya koyma isteği; 3. Anlatılan hikâye ve hikâyelere tanık gösterme; 4. Yargıların isabetliliğini vurgulama; 5. Hem hikâyeyi anlatanın hem de hakkında hikâye anlatılanın latifeci kimliğini, kıvrak zekâsını, zihin gücünü okuyucunun dikkatine sunma; 6. Müellifin yaşamında onu duygusal olarak etkileyen olayların veya işittiklerinin etkisi; 7. Tekdüze anlatımı kırma (Mengi 2014: 322-326).

Müellifler, genellikle metin içindeki bu tür anlatımlarında ana konunun dışına çıktığını belirten rivâyet, nesir, latife, mülâtafa, fıkra, hikâye, mutâyebe gibi bazı ifadelerle yer vermektedirler. İlk defa Ebû Temmâm tarafından isimlendirilen istitrâdın (Durmuş 2001: 401) *istitrâd* adı altında kullanımına Mehmet Tevfik'in *Kâfile-i Şu'arâ'sı*

ve Mu'allim Nâci'nin *Istilahât-ı Edebiyye* adlı eserlerinde rastlanmaktadır (Derdiyok 2017: 414). Genel olarak "küçük hikâye" denilmesi uygun görülen bu bölümlere geçişte yararlanılan sözcükler birbirine yakın ama farklı anlamlar taşımaktadırlar (Mengi 2014: 327).

Latîfe ise yer yer hicve yaklaşan örnekler barındırmaktadır (Batislam 2013: 238). Bu ve buna benzer ifadeler kullanılmadan istitrâdlı anlatımın gerçekleştirildiği de görülmektedir. Böylelikle istitrâdın nerede başlayıp nerede bittiğini anlayabilmek zorlaşmaktadır. Hâlbuki bilhassa mensur eserlerde, başka bir konuya geçilirken *istitrad* kelimesini kullanmak, asıl konuya dönmeden önce de sadede girileceğini bildirmek âdettir (Bilgegil 1989: 203). Bu noktada istitrâd, mutârede ve hüsn-i tehallusla da karıştırılmıştır. Belâgat âlimleri avı kovalamak anlamındaki mutârede ile ilişkilendirdikleri istitrâdı "bir av peşinde koşuşturan avcının karşısına başka bir av çıkmasıyla onun peşine takılıp kovaladıktan sonra dönmesi" şeklinde açıklamışlar; mutârede ile istitrâdda bir konu bırakılıp diğer konuya tekrar dönülürken tehallusta yeni konuya devam edilmediği anlaşılmıştır. Ayrıca tehallusta okuyucu veya muhatabın beklediği, tasarlanmış bir geçiş vardır. İstitrâdda ise bu beklenmedik bir şekilde gerçekleşmektedir (Durmuş 2001: 401). İdmâc ile de dolaylı olarak ilişkilendirilen (Saraç 2019: 223) istitrâdlı anlatıma dair bütün bu sorunlar, tespit çalışmalarında araştırmacıları çeşitli problemlerle karşı karşıya getirmektedir.

Önemli biyografi kaynaklarından tezkirelerde istitrâda bir üslup özelliği olarak başvurulmuştur. Her ne kadar ara söz (digression) tekniği sözlü geleneğe daha uygun olsa da yazılı geleneği de etkilemiştir (Sılay 1991: 162). Bu yönüyle edebiyat tarihçiliğinin öncüsü olan tezkirelerde yer alması beklenen bir durumdur. Çünkü tezkireler yazılı (kendisinden önce yazılan tezkireler, divanlar, mesneviler, şiir mecmuaları, risaleler vb.) ve sözlü (şairlerin toplantı yerleri, padişah ve şehzade sarayları, devlet ricalinin konakları, esnâf dükkânları, şu'arâ meclisleri, meyhaneler vb.) kaynaklardan beslenmektedirler (Mengi 2014: 323-324). Tezkirelerde istitrâd aracılığıyla sunulan pek çok kesit kültür hayatına önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla, tezkirecilerin genellikle değerlendirme ve eser örneklerinden önce yer verdikleri anekdotlar (Açıkgöz 2000: 9) biyografi ve aynı zamanda eleştiri kaynağı (İsen 2000: 159) olan tezkirelerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Şimdiye kadar tezkirelerdeki istitrâdlı anlatım üzerine yapılan çalışmalar (Akgül 2016; Akgül 2016: 13-34; Köroğlu 2015; Nayir 2010; Seymen 2008) bu zenginliği göstermektedir.

XVI. yüzyıl şair (Bedestani 2018; Güler 1994; Gültekin 2015; Mazioğlu 1978-79) ve tezkirecilerinden Ahdî'nin (ö.1002/1593-1594) *Gülşen-i Şu'arâ'sında* da istitrâdlı anlatımlara rastlanmaktadır. Şehzâde Selim'e sunulmuş olan eserde, bazı şairlerin o zamana kadar bilinmeyen eserlerine ilk defa rastlanmaktadır (Akün 1988: 511-512). Bir mukaddime, dört ravzadan oluşan eser, diğer tezkirelerden farklı olarak bilinmeyen 175 şairi Türk Edebiyatına kazandırmıştır. Büyük çoğunluğunun Osmanlı imparatorluğunun doğusundaki şairlerden oluşması da tezkirenin başka bir önemli yanıdır (Solmaz 2005: 70).

Eser üzerinde yapılan bir yüksek lisans çalışması, tezkirenin ayrıntılı bir şekilde incelenmesine vesîle olmuştur. Yazar, tezkireyi *Eseri Bakımından Şâir* doğrultusunda ele almıştır (Çetin 2019). *Şairin Dünyası* isimli eserde ise on

altıncı yüzyıl tezkireleri çok yönlü araştırılmıştır (Solmaz 2012). XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkirelerinde Anekdot-Zihniyet İlişkisi (Akgül 2019) yazarın doktora tezinden üretilmiş ve anekdotlar bakımından çeşitli istatistikler sunulmuştur. Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ'sını* da içeren kapsamlı çalışmada *Gülşen-i Şu'arâ'da* dört anekdotun olduğu belirtilmiştir (Akgül 2016: 34). Bunlar: Enverî, Cevrî, Behiştî ve Dânişî'ye aittir. Ayrıca eserde aynı şaire ait anekdotlar dipnotlarda gösterilirken Ahdî'de de var olan bazı istitrâdlara kimi yerlerde işaret edilmemiştir (Akgül 2016: 198). 16. Asır Şu'arâ Tezkirelerinde Nükte başlıklı makalede çalışmamızın dâhilinde olan yedi şaire (Usûlî, Behiştî, Tâbî, Riyâzî-i Üskübî, Rüsûhî, Şemsî-i Dîvâne, Gammî) ait nüktelere yer verilmiş, yorumlanmıştır (Solmaz 2011: 17-32). Bu çalışmada ise *Gülşen-i Şu'arâ'yı* incelerken 21 şairde istitrâda başvurduğu görüldüğünden eser müstakil olarak tasnif edilip değerlendirilmiştir. Ayrıca istitrâda geçiş kelimeleri ve istitrâdın nedenleri de gözlenmiştir. Bu şairlere ait anlatımlar, daha önce istitrâd yönüyle incelenmiş diğer XVI. yüzyıl tezkireleriyle (Sehî Beğ, Latîfî, Gelibolulu 'Âlî) karşılaştırılmıştır.

2. GÜLŞEN-İ ŞU'ARÂ'DAKİ İSTİTRÂDLI ANLATIMLAR

Tezkirede yer alan istitrâdlı anlatımlar, konularına göre Övgüde İstitrâdlı Anlatım, Yergide İstitrâdlı Anlatım ve Bilgi Vermede İstitrâdlı Anlatım olmak üzere 3 ana başlıkta incelenebilir.

2.1. Övgüde İstitrâdlı Anlatım

'Adlî Efendi, Enverî, Garîbî ve Sâfî şiirlerinin etkili oluşu, Bâkî Efendi padişah tarafından hürmet görmesi, Cevrî Çelebi zarâfet sahibi olması, Hızrî haksızlıklara karşı gösterdiği hassasiyet, Riyâzî-i Üskübî ve Tâbî-i Büzürg latîfeciliği, Sabrî Çelebi muammâ çözümedeki başarısı nedeniyle Ahdî tarafından istitrâd yoluyla övülmüştür. Genel olarak söylenen sözlere tanık gösterme ve örnekleme amacı taşıyan bu istitrâdlara geçişler belirgin ifadelerle yapılmamıştır: *bir zamânda* ('Adlî Efendi), *ba'de'l-vukû'* (Bâkî Efendi), *bir gün* (Cevrî Çelebi), *ittifâken* (Enverî), *mezkûr* (Garîbî), *ol zamânda* (Hızrî), *binâen 'alâ zâlik* (Riyâzî-i Üskübî), *zîrâ ki* (Sabrî Çelebi), *sâbıkü'z-zikr* (Sâfî), *cümlerinden biri bu ki* (Tâbî-i Büzürg).

'Adlî Efendi: Gazi Mustafa Paşa'nın oğlu Adlî, daha çok şefkat ve merhametiyle ön plana çıkmıştır. Sancaklardaki memuriyeti sırasında halka yardımlar yapmasıyla ayrı bir yere sahip olmuş, hatta ona Halil İbrahim diye lakap takılmıştır. Fenlerin çoğuna hâkim ve muammâ çözmekte mahir olduğu ileri sürülmüştür. Şair hakkında bilgi verildikten sonra şairin sözlerinin güzelliğinin ve şairler arasındaki itibarının daha etkili bir biçimde anlatılmasını sağlayan bir hadiseye yer verilmiştir.

Adlî Efendi'nin şiirleri güzel söz sahipleri üzerinde o denli etkilidir ki şairler, Ramazan ayında susuzluklarını gidermek ve bayramın bir an önce gelmesi için ondan şiir okumasını istemişlerdir:

"... Bir zamânda eyyâm-ı rûze müştedd ve hengâm-ı savm-ı oruc ay gibi mümtedd olup zurafâ-yı zamân ol yâr-ı suhen-dândan rûze bizi muhkem tutdı ve açlık cânımıza kâr itdi 'iydiyye bir şi'r-i âbdârla elem-i 'atşımız ref' ve gam-ı cû'ümüz ref' eylesenüz olmaz mı diyü

iltimâs itdüklerinde bu gazel-i dürer-bâr ve nazm-ı âbdâr ber-yed-i rûyed 'ıyd-ı pür-tâmid ve feth-i bâb-ı 'ışret-i safâya kilîd olmag için nazm itmişler..." (Solmaz 2005: 172-175).

Bâkî Efendi: Müderrislerden Bâkî Efendi, gençliğinde kendini okumaya vererek az zamanda birçok marifete sahip olmuştur. Daima eğitimle meşgul olan şair, büyük mertebelere ulaştınca zamanının yegânesi konumuna gelmiştir. Gazelde Hilâlî, darb-ı meselde Seyfî, kasidede Ümidî tarzında şiirler yazmıştır. Bâkî Efendi'nin şöhreti o derecede artmıştır ki bu durum, padişahın kulağına gidince ahvâlinin araştırılmasını istemiştir. Onun gibi bir kişinin medresede yattığını duyan padişah, bunu uygun görmeyerek kazaskere emir vermiş, Silivri kasabasında bir medrese ona tahsis edilmiştir. Ahdî, daha sonra Murâd Paşa Medresesi'ne getirildiğini söylediği Bâkî Efendi için *Gerçek budur ki şimdiye kadar bir âlime böyle hürmet ve izzet gösterilip saadet bulmamıştır*, diyerek şaire padişah tarafından ne kadar hürmet gösterildiğini vurgulamıştır:

"...Ba'de'l-vukû' bu asl kimesne dâniş-mend olup medresede yatmak lâzım degül diyü buna bir medrese tedârik eylen diyü kadî 'askerlere emr-i 'âlî vârid olmuş. Ber-mucib-i hükm-i şâhî ve ber-muktezâ-yı takdîr-i îlâhî kasaba-i Silivri'de otuz akçe bir medrese sadaka buyruldu. Hakkâ budur ki silsile teselsül bulalı bir dâniş-mende böyle ri'âyet ü 'izzet olup sa'âdet bulmamışdur. Hâlâ İstanbul içinde Murâd Paşa Medresesi'ne bedeli ile getürdiler..." (Solmaz 2005: 160-161).

İstitrâd, Bâkî Efendi'nin şair olarak ne kadar hürmet gördüğünü kanıtlamak amacını taşımaktadır.

Cevrî Çelebi: Kadı olan Cevrî Çelebi, Ahdî'ye göre bir miktar olgunluğa sahiptir; ama dostlar arasında sevilen, özellikle de zarafetiyle bilinen bir şairdir. Ahdî, onun Fevrî ile olan mahlas çekişmesini bir küçük hikâyeye anlatmıştır. Ayrıca, Cevrî Çelebi'nin birkaç matlası olduğunu; bunların da kusursuz sayılabileceklerini belirtmiştir:

"... bir gün Fevrî Efendi'yle mübâhase-i şî'r idüp birbirinün mahlasın begenmeyüp ceng ü cidâl kılurken hemân Cevrî, Mevlânâ Fevrî'ye dir ki çok söyleme yohsa şimdi seni iki nokta ile kuzı iderin ve müşârünileyh dahi fi'l-fevr dir ki epsem ol yohsa ben de seni bir nokta ile Cüzî kılarun diyü latîfe iderler. Bu nükte ma'lûm-ı zurafâ oldukda lâ-farkun beynehüma dirler...." (Solmaz 2005: 253).

Ahdî, söylediklerini verdiği örnekle desteklemiştir. Ayrıca hem işittiklerini aktarmış hem de bu konu hakkında kendi düşüncelerini belirtmekten çekinmemiştir.

Enverî: Kunbaracı bölüğünden olan şair, okuma yazma bilmemesine rağmen iyi bir hokkabaz ve mürekkepçi olmasıyla halk arasında sevilmiştir. Şiirlerinin güzelliği ve etkisini vurgulamak için Ahdî bir olayla durumu örneklendirmiştir. Hadiseye göre, Enverî bir gün meyhaneye giderken subaşı tarafından görülmüş ve o anda okuduğu güzel beyitlerinin yüzü suyu hürmetine cezadan kurtulmuştur:

“İttifâken bir gün iki desti şarâb ile ol rind hâne-i harâba giderken subaşıya rast gelür.
Envâ'-ı 'itâb u 'ikâba müstehak oldukda hemân bedihe bu beyti okuyıvirür. Bu eş'âr-ı
âbdârün yüzi suyına halâs bulur mezkûr beytin bir mısra'ı Ahmed Paşa'nun Kerem
kasîdesindendür tazmîn-i has vâkî' olmışdur. Beyt:

İki destüm tolı mey destümi sındurma benüm

Totalum iki elüm kanda imiş kanı kerem” (Solmaz 2005: 221).

Daha önce dile getirilenlerle bağlantılı olarak anlatılan hadise, şairin şiirlerinin onu cezadan bile kurtarmış olduğunu gösteren güçlü bir kanıt durumundadır.

Garîbî: Temiz yaradılışı ve şiirleriyle şöhret bulan Yeniceli şair, eserde anlatılanlara göre, gençlik yıllarında bir güzele âşık olmuş ve şeytan huylu rakibini hicvetmiştir. Kadiya rakip tarafından şikâyet edilen Garîbî, bu güne tarih bile düşmüştür.

Ahdî, burada önce şairin şiirleriyle şöhret bulduğunu söylemiştir. Daha sonra şairin başından geçen bir olaya yer vermiştir. Bu hadiseden şairin, şiirleri nedeniyle kadiya bile şikâyet edildiği öğrenilmektedir. Böylelikle Ahdî, Garîbî'nin şiirlerinin kişiler üzerindeki etkisini örnek bir olayla anlatmış, metni tek düzelikten çıkarmıştır:

“Mezkûr Garîbî 'âlem-i şebâbda bir şehvâr-ı zerrîn rikâba üftâde-i dil-dâde iken bir dîv-sîret
rakîbi hicv itmiş. Mezkûr hicvden hayli ter düşüp kâdîya varır. Müşârünileyh ol esnâda
bedîheten bu târîhi ol hârün başına tevcîh diyü sebt itmiş bed degül nîkdür. Kıt'a Târîh:

Beni hicv itdi diyü da'vâ idüp bir ebleh

Kâdîya varup itdügi sicillât ile

Ben de inkâr kılup hâsılı bu da'vânun

Didüm ol arada târîhini ebyât ile” (Solmaz 2005: 459).

Hızrî: Yenihisarlı şair, dünyanın alçaklığı sebebiyle âlimlik yolunu bırakıp Şam'daki yeniçeri bölüğüne katılmıştır. Bir zaman sonra Arapçayı öyle öğrenmiştir ki onlar gibi konuşmaya başlamıştır. Hatta konuşma kabiliyetiyle Arap çocuklarından bile ayırt edilememiştir. Anadolu'ya döndüğünde halkın sevgisini kazanmıştır. Ahdî, o devirde birine *Bozahâne Koçu* diğere de *Kepek Tanesi* adı takılıp alay edilen iki kardeşten bahsetmiş, Hızrî'nin hezl yoluyla bu durumu eleştirdiğini söylemiştir. Şairin *Yâ Rabbi bunları şahıslara meze için mi doğurdu annesi*, sözleri bu konudaki hassasiyetini göstermektedir.

Ahdî, Hızrî'nin dünyaya karşı tutumunu, çevresindeki olaylara duyarsız kalmayışını örneklendirerek anlatmıştır:

“... Ol zamânda İstanbul'da iki meze-i rûzgâr ve her birisi bir lakabla nâm-dâr ahâveyn var
imiş. 'Ârifin-i cihân ve hoş-tab'ân-ı zamân birine boza-hâne koci ve birine kepek dânesi

dirlerdi. Sâbıkü'z-zikr anların hakkında hezl tarîkiyle bir kıt'a derc itmişdür ki mezeden hâlf degüldür. Kıt'a:

Oldı şehr içre çün ser-i zurafâ

Boza-hâne koci kepek dânesi

Yâ ilâhî buları eşhâsa

Meze içün togurdı mı ânesi" (Solmaz 2005: 290-291).

Riyâzî-i Üskübî: Latîfeleriyle ünlü olan şair, mesellerle dolu beyitleri sayesinde güzel söz söyleyenlerin arasında yer almıştır. Anlatılanlara göre Rumeli Kazaskeri Çivizâde Efendi, Riyâzî-i Üskübî'ye *Senin için Riyâzî kâfirdir derler, sana nasıl memuriyet verelim?* deyince o da *Siz bir kâfir kadılığı ihsân edin* demiş, bunun üzerine kadı olmuştur. Görüldüğü gibi şairin latîfeci özelliği onun kadı olmasını sağlamıştır.

Riyâzî-i Üskübî ve Rumeli Kazaskeri Çivizâde Efendi arasında geçen bir olaya yer veren Ahdî, burada şairin latîfelerinin etkisini ve daha önce söylediği sözlerin isabetliliğini vurgulamıştır:

"...Binâen 'alâ-zâlik ol zamânda Rûm ili kadî 'askeri olan Çivi-zâde Efendi mevlânâ-yı mezkûre hîn-i mülâzemetde 'alâ-vechi'l-'itâb senünçün Riyâzî kâfirdür dirler. Sana nice mansıb virelüm diycek mukâbelesinde sultânüm siz bir kâfir kâdılığı ihsân eylen diyü cevâb virür. Bu latîfe sebebiyle kâdî olur..." (Solmaz 2005: 316-317).

Sabrî Çelebi: İstanbullu divan sahiplerinden olan şair, uzun müddet Bağdat'ta muhasebecilik ve rûz-nâmecilikle görevlendirilmiş, Meşhed mütevelliliği de yapmıştır. Devlet erkânına hizmetlerinin yanı sıra Farsçaya olan hâkimiyetiyle adından söz ettirmiştir. Kasidede Zâhir-i Faryâbî'ye benzeyen ve muammâda Rûm'un Şihâb'ı olarak görülen şair, herkesin beğenisini kazanmıştır. Özellikle muammâ çözümedeki başarısı ayrıntılı olarak tezkirede anlatılmıştır. Muammâ çözümenin zorluğunu belirten Ahdî, bu kabiliyetin devlet nezdinde de ne kadar hürmet gördüğünü istitrâda başvurarak Hüseyin Baykara devrinde yaşayan Pehlevân Mehmed örneğiyle açıklamıştır. Bu kişinin çözdüğü muammâları Hazret-i Nevâyî'nin hizmetine ilettiğini ve karşılığında ona binlerce hürmet edilerek şöhrat olduğunu, hatta sonra doğru yaradılışlığı hakkında bir büyük risale dahi yazıldığını anlatmıştır.

Sabrî Çelebi maddesindeki istitrâd şairin muammâ çözüme konusunda devlet adamları tarafından hürmet gördüğünü göstermiş ve kabiliyetin derecesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır:

"Zîrâ ki Sultan Hüseyin Baykara devrinde Pehlevân Mehmed nâm bir mu'ammâ-yı nîk-encâm bunlara benzer şu'arâ-yı zamânun ebyâtından bir iki ism peydâ idüp Hazret-i Nevâyî'nün hidmetine iletür. Mezkûra hezerân hezâr 'izzet ü hürmet idüp erbâb-ı hüner içre nâm-dâr itdükden sonra tab'-ı müstakîmi hakkında bir risâle-i 'azîmi zuhûra getirüp sebt itmiş..." (Solmaz 2005: 381).

Sâfi: Farsça ve Arapçaya vakıf şair, zarifler arasında yerini almıştır. Emir üzerine Erzurum'a gidip Şirvan seferinde ordu kadısı olan Muhîti Efendi'nin vekilliğini yapmış, sonra da tımar erbabı zümresine bağlanmıştır. Ahdî, onun şiirlerinin güzel; muamma, aruz ve kafiye mahir olduğunu belirtmiştir. Muhîti Efendi'nin nâibi iken Erzurum'da kış mevsiminde penceresini açıp bahçesine baktığı zaman Muhîti Efendi ona: *Ak sakallı kocacık bağ olmuş* şeklinde çevrilebilecek mısraını söyleyince o da *Zülfü beyaz karıcık olmuş dağ* anlamındaki mısraıyla karşılık vermiştir.

Anlatılan olaya, şairin hazır cevap oluşunu, aruz ve kafiyeedeki başarısını desteklemek için başvurulmuştur:

“Sâbıkü'z-zikr müşârünileyh Muhîti Efendi'nün nâibi iken Erzurum'da kış kıyâmet olup bir bağçe kenârında otururken açup bâğına nâzır oldukda Muhîti Efendi buyurmuşlar. Mısra':

Ak sakallu kocacığı olmuş bâğ

Sâfi bu mısra'ı bediheten tekmi' itmiş ki Mısra':

Bürçeği ak karıcık olmuş tag” (Solmaz 2005: 390-391).

Tâbî-i Büzürg: Derviş yaradılışlı bir seyyah olan şair, güzel sesi ve latifeleriyle öne çıkmıştır. Ahdî, mahlas ortaklığı yaşadığı Tâbî-i Kûçek ile sürekli çekişmekte olduklarını yazmış, bu konuda yaşanmış bir olayı da anlatmıştır. Büyük Tâbî'nin bir gün Emânî ile karşılaştığını ve onun *Hani Küçük Tâbî görünmez*, diye sorduğunu bunun üzerine Büyük Tâbî'nin latife yollu *Tâbî-i Kûçek görmek isteyen/Görsün işte benim eteğimim altında* anlamına gelen beyiti dile getirdiğini söylemiştir.

Şairin güzel latifelerinin çok olduğu belirtildikten sonra *Cümlesinden biri bu ki* ifadesiyle örnek olay sunulmuştur. Bu istitrâd, şairin kıvrak zekâsına ve latifeciliğine dikkat çekmek amacı taşımaktadır:

“...bir gün zurafânun ber-güzîdesi ve şu'arânun pesendîdesi Büyük Tâbî'ye Emânî râst gelür. Mütâyêbe tarîkıyla kanı Küçük Tâbî görünmez diyü ana su'âl ider. Mezkûr dahi hâzır cevâb olup latife yüzünden bu beyti 'ale'l-fevr nazm itmiş rakam oldı. Beyt:

Tâbî-i Kûçeği görmek dileyen

Görsün işte etegüm altında” (Solmaz 2005: 242-243).

2.2. Yergide İstitrâdlı Anlatım

Mahfi kendini beğenmişliği ile Şemsî-i Dîvâne garip davranışlara sahip olmasıyla eleştirilmiştir. İstitrâda geçişler *mezkûr* (Mahfi) ve *ol târîhde, el-kıssa, ba'dehû, hakkâ ki* (Şemsî-i Dîvâne) kelimeleriyle gerçekleşmiştir.

Mahfi: Ahdî, onun şiirinden örnekler vererek Mahfi'nin şiirdeki gücünü anlamayı bu ilmin erbaplarına bırakmıştır. Kendini beğenmiş bir şair olduğunu örnekleyen bir hadiseye göre, Mahfi bir gün beyit okuduktan sonra Ahdî ona *Bu nasıl usûl ve nasıl âhenktir*, diye sormuş, o da *Bu Mahfi hükmüncedir*, cevabını vermiştir. Onun bu latifesi şiirinin önüne geçmiştir.

Ahdî'nin bizzat kendi ile şair arasında geçen bir olaya yer vermesi, şair hakkında işittiklerinin doğrulanmasını sağlamaktadır:

“Mezkur Mahfî bu ebyâtı okıdukda bir dürlü okur ki hiç rekâketi belürmez. Bir kerre mezbûra su'âl itdüm ki bu okıdugun ne usûl ve ne ahenkdür. Hemân hazır cevâb olup didi ki bu re'y-i Mahfidür. El-hak mezbûrun latîfesi şî'rinden iyü vâkı' olmışdur. Bu beyitler dahi benümdür dir” (Solmaz 2005: 540-541).

Şemsî-i Dîvâne: Kendini dünyanın en iyi şairi olarak gören Şemsî-i Dîvâne, eserde kişilik olarak eleştirilmiştir. Ahdî bu noktada şairin yaşadıklarına yer vermiştir. Onun bir zaman sonra, iş bulma derdine düşerek dönemin kazaskeri İvaz Paşa'nın başına bela olduğunu belirtmiştir. İvaz Paşa her ne kadar başından savmak için, *Molla eğer kadılıktan hazzın varsa akran ve denklemlerle imtihan olman lazımdır*, dese de kendine denk birçok cahili toplayıp onları imtihana getirmiştir. Ancak, deliliğiyle diğerlerine üstün gelmeyi başarmış, Katif kazasına kadı olarak görevlendirilmiştir. Ardından İvaz Paşa'nın, *Eğer gitmezsen talâk-ı selâse üzerine olsun mu?* sorusu ise onu gitmeye mecbur bırakmıştır. Bazı dostları onunla “Şanınıza layık kadılık değildir neden razı oldun?” diye alay ettiklerinde “N'eyleyeyim şu çeşit bir hâl oldu eğer avrat boşamak vehmi olmasaydı kabul etmezdim” diye cevap vermiştir. Ahdî, Şemsî-i Dîvâne'nin kadı olduğu bu yeri beğenmediğini, ancak şart üzerine kabul ettiğini sözleriyle hissettirmiştir. Olumsuz hallerinin pek çok yerde dile getirildiği şairin şiir kudreti zayıftır. Sözlerinin acayip olduğu, şiirlerini okuyanların aklını dahi kaybedebileceği söylenmiştir. Şair meclislerine ise dostlarının ısrarıyla girebilmiştir.

“El-kıssa dellükle hasma galebe şeklin gösterdükde 'İvaz Efendi mezkûra âferin bire kellecik dir tek tek sakalina gülüp tahsîn itmiş diyü her kanda varsa takrîr ü tahrîr idüp tefâhür ider. Ba'de zamân kazâ-yı Katîf mahlûl olur. İşte tâlî'ünde bir kâdîlık düşdi gidersen didükde ol merd-i mechûl giderin diyü kabûl eyler. Mezkûr Efendi tekrâr ider eger gitmezsen talâk-ı selâse üzerine olsun mı diyü cevâb virür imdi Katîf kâdîlığı düşdi didükde ihtiyâr idüp kazâya râzı olmuşlar. Mezkûra ba'zı yârân tahsîn yüzinden dirler ki şânunuza lâyük kâdîlık degüldür niye râzı oldun diyü riş-hand itdüklerinde n'eyleyüm şu makûle bir hâl vâkı' oldi eger 'avret boşamak vehmi olmayaydı kabûl eylemezdim diyü cevâb virür” (Solmaz 2005: 374).

Buradaki istitrâd söylenilenleri desteklemek için konuyla bağlantılı örnekler verme şeklindedir. Bu yolla şair hakkında söylenen garip tavırlara sahip olma özelliği daha iyi anlaşılacaktır.

2.3. Bilgi Vermede İstitrâdlı Anlatım

Eserde istitrâd yoluyla bazı şairlerin ölüm şekli, kişilik ve fizikî özellikleri, saygınlığı, latifelerinin açıklık derecesi gibi konularda bilgi verilmiştir. Ayrıca şairler arasındaki söylentiler, şehirlere dair düşünceler de sunulmuştur.

İstitrâda geçişi sağlayan kelimeler şunlardır: *meşhûrdur ki* (Dânişî Efendi/Gammî Beg), *gûyâ ki* (Penâhî), *ittifâken* (Rüsûhî-i Hamîdî), *farazâ* (Sâdik), *mezkûrun* (Nâlişî/Behiştî), *fi'l-hakîka* (Rizâyî), *ol esnâda* (Usûlî).

Behiştî Efendi: Çorlu'da vaizlik yapan şair, her fenne dair risâleler yazmış, ahlâkı ve olgunluğu ile övülmüştür. Ahdî, onun diğer müderrisler gibi ders vermeyi kabul etse az zamanda büyükler arasında yer alabileceğini ileri sürmüştür. Bu özelliklerinin yanında zevk ve sefaya düşkünlüğü ile ve latifelerindeki açıklıkla (belki bundan kastettiği müstehcenlik) da şöhret bulduğu söylenmiştir. Bu yöndeki latifelerinin bol olduğunu anlatan Ahdî, onun bir gün Çorlu'da arkadaşlarından Baba Kuşeyrî adlı bir dondurmacıya rastladığını, dondurma kabının yanına gelip şakalaşma tarzında *Kuşeyri meded! Öldük sıcaktan; bize karından nimet ve ihsân eyle*, şeklinde çevrilebilecek beyiti okuduğunu ve bu beyitte Baba Kuşeyrî'nin karısına gönderme yaptığını belirtmiştir. Karşı tarafın nasıl bir tepkisi olmuştur bu bilinmemektedir:

“Mezkûrun tab'ı ziyâde küşâde olmagın latîfeleri gâyetde çokdur. Cümlesinden biri budur ki kasaba-i mezbûrede zümre-i sipâhdan Baba Kuşeyrî nâm nedîm-i hâs u 'âm olan yah-fürûşun ittifâken bir gün teferrüc-künân cânib-i yahdânına revâne olduklarında mütâyebe yüzünden karısına müte'allık bu beyti bedihe hûb buyurmuşdur nüdemâya matlubdur sebt olundu. Beyt:

Harâretten meded öldük Kuşeyrî

Bize in'âm ü 'âm eyle karından” (Solmaz 2005: 230).

Buradaki istitrâd, şairin latifeciliğini ve latifelerinin açıklık derecesini ispatlamak amacıyla kullanılmıştır.

Dânişî Efendi: Yaradılışı, ahlâkı, şiir bilgisi, Arap ve Fars diline hâkimiyeti nedeniyle övülmüştür. Ancak Ahdî istitrâd yoluyla onun ölüm sebebini aktarma ihtiyacı duymuştur. Bu bilgiye göre, Mısır vilayetine tayin edilince Arap-zâde adlı bir kişi ile gemiye binip Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Şeyh İbrahim'e inanmamasıyla bilinen Arap-zâde, Mısır'a giderken Gelibolu'da olan şeyhin müritlerinden Za'îfî'nin tekkesini harap etmiş, âlimlerine *Mısır'a vardığımızda Gülşenî'nin tekkesini ve dervişlerini yeryüzünden kaldırmak borcum olsun*, diye söylemiştir. Şeyhin yerini alan oğlu Ahmed Efendi, bu sözü hissetmiş ve vaaz sırasında *Ey Müslümanlar üzerimize bir kara bulut gelmektedir. Yardım edin ki fakir ahlarının rüzgârıyla o bulut def olsun*, demiştir. Bunun üzerine gemi denize gark olmuştur. Ahdî, sanki duanın etkisini o günün tesadüfen Cuma olmasına bağlamıştır:

“Meşhûrdur ki 'Arab-zâde-i mezkûr Şeyh İbrâhim tarîkına münkir olup Mısır'a giderken Gelibolu'da olan şeyhün müridlerinden Za'îfî'nün tekyesini harâb idüp dâniş-mendlerine dir imiş ki Mısır'a vardukda Gülşenî'nün tekyesin ve dervişlerin yir yüzünden ref' ü kal' itmek borcum olsun diyü kelimât itmiş. İttifâken ol gün Cum'a günü olup mezbûr şeyhün cânışını olan oğlu Ahmed Efendi bu sözi remz ile bilüp esnâ-yı va'zda söyler ki ey müsemânlar üzerimize bir kara bulut gelmektedir. Himmet eylen ki bâd-ı âh-ı fakr ile ol ebr def' ola ve

bu du'âyı iderler. Hemân lahza didikleri gibi olup âhirü'l-emr keşf-i vücûdları ol seferde deryâya müstagrak olup sâhil-i maksûda vâsıl olmadı" (Solmaz 2005: 298-299).

Osmanlı coğrafyasında tarikatların XVI ve XVII. yüzyıldaki durumuna bakılırsa, bu dönemde pek çok insanın bağlandığı tarikatlar arasında Gülşenî tarikatının önemli bir yeri olduğu görülür. Tezkirelerde de bu ilişkilere rastlanmaktadır (Macit 2012: 193-214). Ahdî'nin tezkiresinde de Gülşenî tarikatının vârisi Ahmed Efendi'nin duasının insanlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Şairin ölüm şeklinin dile getirildiği bu mısralar, şairin talihsizliğini hikâye ederken bir yandan da metnin merakla okunmasını sağlamıştır.

Gammî Beg: Mahlasının zıttı olarak güler yüzlü ve mutlu bir kişiliği olduğu belirtilen Gammî Beg'in şairlik yönü ve zarafeti övülmüştür. Fars diline hâkim olduğu ve şiirlerinin gamı def ettiği vurgulanmıştır. Kısa boylu olduğu söylenen şairin, bu özelliğinin alaya alındığı meşhur bir hikâyesine yer verilmiştir. Bir gün Tâli'î adlı bir şair ona rastlamış ve *Gammî mahlas etmekten Şâdî mahlas etmen sana uygundu* demiş, o da hemen denilmek isteneni anlayıp *Onun gibi mahlasa senin gibi maymun (uçurlu manası kastedilmeyerek) talihli kimse gerek*, cevabını vermiştir. Bilindiği gibi mutluluk, sevinç mânâsına gelen *şâdî* kelimesinin bir anlamı da *maymundur* (Kanar 2000: 708). Gammî, alaya alındığını fark eder etmez, karşısındakini *tâli'-i meymûn* kelimesiyle küçümsemiştir.

Buradaki istitrâd şairin kısa boylu olduğu hakkında bilgi verirken aynı zamanda kişilik özelliği ile mahlasının uygun görülmediğine dair ipuçları da sunmaktadır:

"... Meşhûrdur ki ol fenn-i şî're 'allâme olan kasîrû'l-kâme olmagın bir gün bir kevkeb-i baht-ı humâyûn ve necm-i tâli'î meymûn olan Tâli'î nâm bir şâ'ir-i hûb-kelâm zerâfet yüzinden mezbûr Gammî'ye dir ki Gammî mahlas itmeden Şâdî mahlas itmen sana münâsib idi. Hemân anlar dahi hâzır cevâb olup dir ki anun gibi mahlasa senün gibi tâli'-i meymûn kimesne gerek..." (Solmaz 2005: 455-456).

Nâlişî: Ahdî, gözleri görmeyen Nâlişî'yi mendile sarılmış çürük baklalarla görünce: *Ne kadar kusursuz demişler ki çürük baklanın kör alıcısı vardır*, demesi üzerine Nâlişî incinmiştir:

"...bu bende dahi yolda ihsâs idüp teklîf kılarken su'âl itdüm ki bu baklayı kim satun aldı didi ben aldum 'alel-fevr didüm bî-kusûr dimişlerdür ki çürük baklanun kör alıcısı vardır. Bu latîfeden gedâ-tab' olmagın rencide olmuşlardır..." (Solmaz 2005: 564-565).

Nâlişî'nin yaradılışı hakkında yorum yapan Ahdî, şairle arasında geçen bir olayı istitrâd yoluyla aktararak onun ne kadar hassas bir yaradılışa sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Penâhî: Konyalı olan Penâhî, Mevlânâ'ya sıkı sıkıya bağlıdır. Arap diline hâkimiyeti ve tasavvuftaki bilgisi takdir edilmiştir. Fars dilindeki başarısı ise Acem zariflerinin bile beğenisini kazanmıştır. Uzun zaman Mevlânâ'nın dergâhında bulunmuş, bu dergâhın şeyhliğini ve mesnevi-hânlığını yapmıştır. Ahdî, onun Mevlevîliğe bağlılığını mecliste bir anda semâyâ başlaması olayını anlatarak desteklemiştir:

“... Gûyâ ki bir gün mahâfil-i erbâb-ı hidâyetde şevk-i şems-i pür-harâretle vecd ü hâlet irişüp raks u semâ'a bî-ihdiyâr mânend-i zerre-i bî-mikdâr girüp bu beyt-i hasb-i hâl-i dil-i bî-karâr dimiş. Beyt:

Şevk-i Mevlânâ ile tan mı semâ' itsem bu gün

Zerre lâbüd raks ider tokinsa şemsün pertevi” (Solmaz 2005: 235-236).

Şairin Mevlânâ'ya bağlılığı konusunda söylenenleri destekleyen istitrâd, şairin Mevlevî meclisindeki konumuna da işaret etmektedir.

Rızâyî: Müderrislerden olan şaire, Bursalı olmasına rağmen mürebbisi nedeniyle Edirneli denildiğini ve Rızâyî'nin Edirneli denilmesinden hoşlandığını belirten Ahdî, kendinin de bu şehirde bir müddet bulunduğunu söylemiş, Edirne'yi ve Edirnelileri övmüştür: “... Bu bende-i müsâfir ol diyârda mücâvir oldukça bir haddede fuzalâsından bî-nihâye mahabbet ve bir derecede şu'arâsından bî-gâye mürüvvet ü insâniyyet görmüştür ki...” (Solmaz 2005: 153-154).

Konu dışına çıkılan ama söylenenlerle ilgili bu cümlelerde Ahdî, bir zaman Edirne'de bulunduğunu, Edirne'nin hem tabiat olarak hem de insanları nedeniyle sevmeye değer bir şehir olduğunu açıklamıştır. Böylelikle Ahdî, kendi izlenimlerinden faydalanarak Rızâyî'nin Edirne'yi sevmesinde haklı olduğunu vurgulamıştır.

Rusûhî-i Hamîdî: Âlim zümresinden olup daima ilimle meşgul olan şairin, şiire o kadar hâkim olmadığı belirtilmiştir. Ancak Ahdî onun zarafetinden övgüyle bahsetmiştir. Anlatılan hikâyede güzel sözden anlayanlardan birisi, onun elinde fıkıh ilminden bir kitap görünce *Bu kitap nedir*, diye sormuş o da *Kitabım Arapçadır ne sana söyler ne bana*, karşılığını vermiştir. Ahdî, şairlerin bunu onun cehaletine yükledikleri bilgisini de eklemiştir.

Ahdî'nin aktardığı olay, diğer şairlerin Rusûhî-i Hamîdî hakkındaki düşüncelerini göstermektedir: “... İttifâken zurafânun birisi elinde 'ilm-i fıkıhdan bir kitâb görür. Bu kitâb nedür diyü sual ider. Sâhib-i kitâb mezkûra dir ki kitâbum 'Arabî'dür ne sana söyler ne bana. Mezkûrları erbâb-ı ma'ârif mezelenmeden hâlî olmazlardı. Cehâletine ihtimâl virirlerdi” (Solmaz 2005: 330).

Sâdık: Vaktini ilime harcayan şairin şiirlerine rağbet edilmiştir; ancak şairler, onu mana hırsızlığı ile suçlamışlardır. Ahdî, şairlerin onun nerede bir gazelinı bulsalar *Sâdık*ın başındaki sad harfinin başını tıraşlayıp sin şekline; dâl harfinin de başını kesip râ harfine dönüştürerek onu *Sârik* (çalın, hırsız) (Devellioğlu 2004: 921) olarak meşhur etmeyi planladıklarını ifade etmiştir:

“Faraza her kande mezkûrun gazelinı bulsalar Sâdık'un sâdinun başın tıraş idüp sin sûretine koyup ve dâlinin serin kesüp râ şekline yazup Sâdık'ı sârik sûretine koyup meşhûr itmegi kendülerine farz-ı 'ayn bilmişler. Halbuki anun eş'âr u ebyâtı zîb ü zeyn bulup mezkûr merdüm-i hâfıkayn olmakdan hâlî degüldür” (Solmaz 2005: 394).

Ahdî, şairin mânâ hırsızlığıyla suçlandığını söyledikten sonra diğer şairlerin aralarında onun hakkında neler konuştuklarını aktarmıştır. Ahdî'ye göre ise şairler Sâdık'a büyük düşmanlık etmişlerdir. Burada, anlatılanlara ek olarak yapılan bu açıklamaların nedeninin Sâdık adlı şaire yapılan düşmanlığın derecesini göstermek olduğu söylenebilir.

Usûlî: Pek çok marifete hâkim olan Usûlî, Mısır'da Şeyh İbrâhim hazretlerinin hizmetine girmiş, bu dergâhlarda erbainler çıkarmış, sonunda Rumeli'ye gelip vatanında karar kılmıştır. Ahdî'nin aktardığı bir olaya göre, büyük kadılarından biri Usûlî'ye azarlama yollu *Kırk gün oldu bu diyâra geldiniz lutf edip bizi ziyaret etmediniz* haberini göndermiş, o da *Kırk yıldır ben kendime gelemedim size nasıl varayım*, cevabını vermiştir:

“... Ol esnâda kuzât-ı 'izâmdan biri ol perverde-i meşâyih-i kirâma bir haber-i 'itâb-âmîz ve peyâm-ı hitâb-engîz gönderür ki kırk gün mikdârı oldu bu diyâra geldiniz lutf idüp bizi hâkden ref' itmediniz ve müşârünileyhün bu güftâr-ı mihr-âsâr mesmû'ı oldukda cevâp eyitmişler ki kırk yıldır ben kendüme gelemedüm size nice varayın...”(Solmaz 2005: 200-201).

Usûlî'nin vatanına döndüğünde yaşadığı bir olayın anlatıldığı yukarıdaki mısralarda, onun derviş yaradılışını açıklamak amaçlanmıştır.

3. GÜLŞEN-İ ŞU'ARÂ'DAKİ İSTİTRÂDLARIN DİĞER TEZKİRELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önce XVI. yüzyıl tezkirelerinden Sehî Bey, Latîfî ve Gelibolulu 'Âlî'nin eserleri istitrâdlı anlatım bakımından incelenmiştir. Künhü'l-ahbâr'ın tezkire kısmını ele alan araştırmacı, istitrâdları Sehî Bey ve Latîfî tezkireleriyle (ortaklık yönünden) de karşılaştırmıştır. *Gülşen-i Şu'arâ*'daki istitrâdlı anlatımlar Sehî Bey (ortak şairlere ait istitrâdlı anlatım bulunmadığından tabloya dâhil edilmemiştir), Latîfî ve Gelibolulu 'Âlî'nin tezkireleriyle kıyaslandığında ise şu tablo ile karşılaşılmıştır:

Ahdî (Gülşen-i Şu'arâ)	Latîfî (Tezkiretü's-Şu'arâ)	Gelibolulu 'Âlî (Künhü'l-ahbâr)
Bâkî Efendi	-	-
'Adlî Efendi	-	-
'Usûlî	+ / farklı	-
Enverî	-	+ / farklı
Behiştî Efendi	- (Behiştî-i Vâ'iz)	- (Mevlânâ Behiştî)
Penâhî	-	-
Tâbî-i Büzürg	-	-

Cevrî Çelebi	-	-
Hızrî	-	-
Dânişî Efendi	-	- (Dânişî)
Riyâzî-i Üskübî	+/farklı (Riyâzî)	+/farklı
Rusûhî-i Hamîdî	-	-
Şemsî-i Dîvâne	-	-
Sabrî Çelebi	-	-
Sâfî	+/farklı	-
Sâdik	-	-
Gammî Beğ	-	-
Garîbî	+/farklı	-
Mahfî	-	-
Nâlişî	+/farklı	-
Rızâyî	-	-

Yukarıdaki şairlerden 'Adlî Efendi, Penâhî, Tâbî-i Büzürg, Cevrî Çelebi, Hızrî, Rusûhî-i Hamîdî, Şemsî-i Dîvâne, Sabrî Çelebi, Gammî Beğ, Mahfî diğer tezkirelerde yer almamaktadır. Sehî Bey'de ise bu 21 şairden hiçbirinde istitrâda rastlanmamaktadır (İpekten vd. 2017). Bu şairleri dışarıda bırakacak olursak:

Ahdî (Gülşen-i Şu'arâ)	Latîfî (Tezkiretü's-Şu'arâ)	Gellibolulu 'Âlî (Kühü'l-ahbâr)
---------------------------	--------------------------------	------------------------------------

Bâkî Efendi	-	-
'Usûlî	+/farklı	-
Enverî	-	+/farklı
Behiştî Efendi	- (Behiştî-i Vâ'iz)	- (Mevlânâ Behiştî)
Dânişî Efendi	-	- (Dânişî)
Riyâzî-i Üskübî	+/farklı (Riyâzî)	+/farklı

Sâfi	+/farklı	-
Sâdık	-	-
Garîbî	+/farklı	-
Nâlişî	+/farklı	-
Rızâyî	-	-

geriye 11 şair kalmaktadır. Bunlardan Bâkî Efendi (Canım 2000: 186), 'Usûlî (İsen 1994: 193), Behiştî Efendi (Canım 2000: 196; İsen 1994: 200), Dânişî Efendi (İsen 1994: 215), Sâdık (İsen 1994: 311), Rızâyî (İsen 1994: 221) ise bir/birkaç tezkirede görülmesine rağmen haklarında bilgi verilirken bazen herhangi bir istitrâdlı anlatıma da başvurulmamıştır. Hiçbir tezkirede ise Ahdî ile ortak istitrâda rastlanmamıştır. Diğer tezkirelerdeki Ahdî'den farklı istitrâdlar şunlardır:

Dânişî Efendi: Mısır vilâyetinde kadılığa tayin edilince Arap-zâde isimli biriyle gemiye binip Mısır'a yola çıktığını, gemide yaşananları, şeyhin bedduası vb. olayları teferruatıyla anlatan Ahdî'ye karşılık Kühü'l-ahbâr'da şairin ölümüne kısaca yer verilmiştir. Ahdî'de istitrâda *meşhûrdur ki* sözüyle başlanırken Gelibolulu 'Âlî herhangi bir ifade kullanmamıştır: "... Kâdî-ı Mısır olan 'Arabzâde ile mevsim-i hazânda deryâdan Mısra 'âzim oldukda gark olmuşdur. Ba'z-ı meşâyih u evliyâyâ bed-h'âhlığı ucundan kendüye tokınan telâtum-ı tûfân silsilesinün derdmend Dânişîye dahi isabeti tahakkuk bulmuşdur" (İsen 1994: 215).

Enverî: Ahdî, onun okuma-yazma bilmediğini; ama iyi bir hokkabaz ve mürekkepçi olduğunu belirtmiştir. Buna bağlı olarak anlattığı hadisede söz ustalığıyla cezadan kurtulduğunu söylemiştir. Gelibolulu 'Âlî ise bu olaydan farklı olarak Monla Kıyâsî adlı kişinin onun mürekkepçiliğiyle alay edip küçümsediği bilgisine yer vermiştir. Ahdî *ittifâken* kelimesini kullanırken Gelibolulu 'Âlî bir geçiş kelimesine yer vermemiştir: "... Monla Kıyâsî ile bir husûs için ki mâ-beyn olmuş. Mürekkepçiliğini yüzine urup ya'nî ki hicvi ile mezbûrı teşhîr kılup lisânından bu beyt-i garîbi sudûr kılmış" (İsen 1994: 198).

Garîbî: Ahdî, hicivleri yüzünden Garîbî'nin kadıya dahi şikâyet edildiğini anlatırken Latîfî, hak ettiği değeri bulmadığı ile ilgili düşüncelerine yer vermiş, *nesr* kelimesiyle istitrâda geçmiştir (Canım 2000: 409).

Nâlişî: Ahdî, şairin gözünün kör olmasından kaynaklanan bir hadiseye yer verirken, Latîfî Nâlişî'nin gazeller yazıp dağıttığını söylemiş, istitrâdlı anlatımı *nesr* olarak adlandırmıştır (Canım 2000: 515).

Riyâzî-i Üskübî: Şairle ilgili *Tezkiretü's-şu'arâ* ve *Kühü'l-ahbâr*'da Ahdî'den farklı istitrâdlar görülmektedir. Ahdî, şairin latifeleriyle ünlü olmasına, zevke düşkünlüğüne ve Çivizâde Efendi ile arasında geçen bir olaya yer verirken, Latîfî onun eğlenceye düşüp ilim yolundan uzaklaştığını ve şiirinin zayıflığını vurgulamış, herhangi bir

hadiseye yer vermemiştir. İstitrâdı *nesr* adı altında sunmuştur: “Nesr: Mezkûrun şî're çendân mûmâreseti ve müdâvemeti olmamagın eş'ârı nedret üzre vâki' olmuştur...” (Canım 2000: 284).

Gelibolulu 'Âlî ise, Ahdî ve Latîfî'den farklı olarak şairin zevke düşkünlüğüne gösteren bir hadiseye yer vermiştir. Gelibolulu 'Âlî'nin anlattığına göre, arkadaşlarıyla Galata'ya eğlenceye gitmek için yola çıkmışlar, kalabalığın gemiye aceleyle ve hep birlikte bindiğini görünce Riyâzî-i Üskübî gitmekten vazgeçmiştir. Bu durum şairin zevk için tehlikeyi ne kadar göze aldığını ve ancak endişeli olduğunda zevkten vazgeçebildiğini göstermektedir. *Menkûldür ki* sözü ise bu tezkirede istitrâda geçişi sağlamıştır:

“... bir gün yârânı ile 'ıyş u nûş kaskına Galata'ya giderken sâ'ir hullânı tîzce cenâb-ı pîr-i mugâna varsak kesb-i safâ itsek diyu isti'câl iderken hemân ki Pereme Bogazına gelinmiş. Yârân-ı bâ-safâ kemâl-i tezâhumla keştîye girmiş. Riyâzî mücerred îhâmını işâ'ât için ben deniz geçmezüm diyup ol gün 'ıyş u 'işretten ferâgati evlâ görmüş...” (İsen 1994: 222).

Sâdık: Ahdî, şairler arasında Sâdık ile ilgili konuşulanlardan örnek vererek şairi mânâ hırsızlığıyla suçladıklarını söylemiştir. Arkasından da bunun doğru olmadığını ileri sürmüştür. Gelibolulu 'Âlî ise herhangi bir istitrâda yer vermemesine rağmen onun hırsızlığını şöyle dile getirilmiştir: “Eğerçi ki bu mazmûnu bizden tırâş eylemiştir...” (İsen 1994: 311).

Sâfî: Söz ustalığını örnekleyen bir olaya yer veren Ahdî gibi Latîfî de onun mesel-gûylukta Rum şairlerine öncü olduğunu söylemiştir. Ama o, Ahdî'den farklı olarak Sâfî'nin yemsizlikten telef olan at ile ilgili yaşadığı olayı aktarmış, *nesr* başlığında istitrâda yer vermiştir:

“Nesr: Eyyâm-ı seferde bir esb-i abraşı ve bâre-i sabâ-veşi var idi. Vakt-i refârda sabâdan sebkât ve zamân-ı 'azmde bâd-ı serî'den sür'at iderdi. Bî-'alaflikdan telef olup çerâ-gâh-ı 'ademde bî-çûn u çerâ Necâtî'nin kara katırıyla çerâya gitmiş idi. Lâcerem mezbûr esb-i mezkûrun 'avdetinden me'yûs oldukda ol seferde serdâr u sipehsâlâr olandan esb-i abraşından bir rahş almak tereccîsiyle bu kıt'ayı dimişdür...” (Canım 2000: 349).

'Usûlî: Ahdî, şairin Anadolu'ya dönünce kadıyı ziyaret etmemesiyle ilgili anlattığı hadisede onun derviş yaradılışına ve kimseye baş eğmediğine dikkat çekmiştir. Latîfî ise bir olaya yer vermemiş; ama daima kanaat köşesinde olduğunu ve canı çıkacak olsa bile yine de kimseye baş eğmediğini anlatmıştır. Ahdî, belirgin bir geçiş kelimesine yer vermezken Latîfî *mutâyebe* sözcüğünü kullanmıştır:

“Mutâyebe: Mezbûrun hâlet-i fakr ile 'aceb 'uzlet ü 'inzivâsı ve kanâ'at ü ferâgat ile garîb gînâ ve istignâsı var idi. Bu kadar fakr u fâkayla bî-tâka iken iktisâb-ı zillet ve irtikâb-ı mezelletden ise merd-i sâhib-hamiyyete kûşe-i kanâ'at ve peygûle-i mücâhedetden cân lebine gelince câna cebr ve cândan ramak kalınca nefes sabr itmek evlâ ve ahrâdur diyup fakîr ü ganî ve şerîf ü denîden bir kese 'arz-ı iftikâr ve izhâr-ı ihtiyâc idüp baş egmezdi...” (Canım 2000: 176-177).

SONUÇ

Sonuç olarak, *Gülşen-i Şu'arâ'da* 21 şair hakkında bilgi verilirken bir üslup özelliği olan istitrâdlı anlatıma başvurulmuş; ancak nesr, mutâyebe, rivâyet, latîfe vb. belirgin bir ifâde kullanılmamıştır. Bu sözcükler yerine *bir gün, o esnâda* gibi kelimelere rastlanmıştır. Geçiş kelimeleri bakımından Ahdî'nin belirli bir sistematığının olmadığı anlaşılmıştır.

Tezkire yazarının, şairlerle ilgili bilgi verirken araya girerek bir hadise, hikâye veya düşünce aktarması döneme ve olaylara bakışı hakkında da bilgi vermiştir. Ahdî'nin Sâdık adlı şairin mânâ hırsızlığı olduğu düşüncesine katılmaması ve bunu ispat yoluna gitmesi; Nâlişî'ye karşı içinden geldiği şekilde konuşması gibi örnekler düşüncesini sakınmayan bir kişiliğe sahip olduğunu göstermiştir. Tezkirelerdeki istitrâdların kıyaslanması ise şairler hakkında farklı bakış açılarına görmeye imkân tanımıştır. Meselâ Sâdık isimli şairle ilgili Gelibolulu 'Âlî, Ahdî'nin tersine mânâ hırsızlığına dair cümleler kurmuştur.

Ahdî'nin istitrâdlarıyla Sehî Bey, Latîfî ve Gelibolulu 'Âlî'nin anlatımları karşılaştırıldığında Heşt Bihişt'te bu şairlerle ilgili herhangi bir istitrâd tespit edilememiş; Usûlî, Sâfî, Garîbî ve Nâlişî hakkında Latîfî, Ahdî'den farklı hadise ve düşüncelere yer vermiş; Enverî, Dânişî, Sâdık ile ilgili sunulan bilgilerde Gelibolulu 'Âlî, Ahdî'den ayrılmıştır. Riyâzî-i Üskübî maddesinde ise Ahdî, Latîfî ve Gelibolulu 'Âlî'nin istitrâdları değişiktir. Tezkiredeki istitrâdlar, diğer üç eserdeki anlatımlarla hiçbir ortaklık göstermediği gibi Ahdî'nin tezkiresi, istitrâdlı anlatıma başvurulmuş şairler bakımından Sehî Bey tezkiresine oldukça uzak, Latîfî'ye daha yakındır.

Ahdî, 21 şair hakkında bilgi verip istitrâdlı anlatıma başvururken Latîfî bunlardan 5'i, Gelibolulu 'Âlî ise 2'si hakkında farklı istitrâda yer vermiştir. Ahdî'de bulunan 10 şair ise diğer tezkirelerde (Latîfî ve Gelibolulu 'Âlî) olmadığından Türk edebiyatına 175 şairi tanıtan Ahdî'nin, istitrâdlarıyla da alana katkı sağladığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık (2000). "Tezkirelerde Yapı ve Yapı Terminolojisi". *İlmî Araştırmalar* 9: 7-22.
- Akgül, Ahmet (2016). *Osmanlı Şuara Tezkirelerindeki Anekdotların İçerik Bakımından Tasnif ve Tenkidi (16-17. Yüzyıllar)*. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Akgül, Ahmet (2016). "Şuara Tezkirelerinde Anekdotlar Vasıtasıyla Bilinçaltına Telkin Edilen Olumsuz Mesajlar: Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı Örneği". *Littera turca*, 2(1): 13-34.
- Akgül, Ahmet (2019). *XVI ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Şair Tezkirelerinde Anekdot-Zihniyet İlişkisi*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Akün, Ömer Faruk "Ahdî". *İslâm Ansiklopedisi*. I. İstanbul: TDV. 509-514.
- Batıslam, H. Dilek (2013). "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22(1): 229-242.
- Bedestani, Ayşe (2018). *XVI. Yüzyıl Şairi Ahdî-i Bağdâdî Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Bilgegil, M. Kaya (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Birinci, Necat, K. Yetiş, F. Andı, E. Ülgen, N. Sağlam, A. Ş. Çorok (hızl) (2009). *Ali Nazîmâ-Faik Reşad Mükemmel Osmanlı Lügati*. İstanbul: TDK.
- Canım, Rıdvan (hızl) (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM.
- Çetin, Muazzez (2019). *16. Yüzyıl Tezkirelerinden Gülşen-i Şu'arâ'da Eseri Bakımından Şâir (Dil ve Üslup)*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Derdiyok, İ. Çetin (2017). "Nesirde İstitrâdlı Anlatım". *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler) Nazım ve Nesir*. Ankara: AKM. 411-420.
- Durmuş, İsmail (2001). "İstitrât". *İslâm Ansiklopedisi*. 23. Ankara: TDV. 401-402.
- Güler, Zülfü (1994). "Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ Bibliyografyası ve Yayınlanmamış Şiirleri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1-2): 107-119.
- Gültekin, Hasan (2015). "Ahdî-i Bağdâdî'nin Yayınlanmamış Şiirleri III". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 2(2): 39-51.

- İpekten, Halûk, G. Kut, M. İsen, H. Ayan, T. Karabey (hzl) (2017). *Sehî Beg Heşt Bihişt*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İsen, Mustafa (hzl) (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM.
- İsen, Mustafa (2000). "Tezkireler Sadece Biyografi Kaynakları Değil Aynı Zamanda Eleştiri Tarihimizin De Kaynaklarıdır". *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10: 157-160.
- Kanar, Mehmet (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Köroğlu, Ali Hüsam (2015). *Esrâr Dede Tezkiresi'nde İstitrâd*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Macit, Muhsin (2012). "Osmanlı Kültür ve Sanatında İbrahim Gülşenî'nin İşlevi". *bilig*, 60: 193-214.
- Mazıoğlu, Hasibe (1978-79). "Ahdî-i Bağdadî ve Şiirleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: 95-150.
- Mehmed Salâhî (1313). *Kâmûs-ı Osmânî*. İstanbul: Mahmûd Beg Matba'ası.
- Mengi, Mine (2014). "Tezkirelerin Üslûp Özelliklerinden Biri: Ara Söz (İstitrâd) Kullanımı ya da Biyografi ve Hikâyenin Birlikteliği". *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ. 323-331.
- Mermer, Ahmet ve N. Koç Keskin (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Mütercim Âsım (?). *Tercemetî'l-Kâmûs*. I. Matba'atü'l-'Osmâniyye.
- Nayir, Hilal (2010). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmında İstitrâd*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Saraç, Yekta (2019). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgât*. İstanbul: Gökkuşbe.
- Seymen, Emine (2008). *Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Sılay, Kemal (1991). "Ahmedî'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi". *Türkoloji Dergisi* (9-1): 153-162.
- Solmaz, Süleyman (hzl) (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM.
- Solmaz, Süleyman (2011). "16. Asır Şu'arâ Tezkirelerinde Nükte". *Turkish Studies* 6(2): 17-32.
- Solmaz, Süleyman (2012). *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şairin Dünyası*. Ankara: Akçağ.
- Şemseddin Sami (2006). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

